

THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSONALITY

*The International collective monograph
of edition general the professor's
G.V. Volzhentseva*

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

Міжнародна колективна монографія

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Международная коллективная монография

ПСИХОЛАГІЧНА БЯСПЕКА АСОБЫ

Міжнародная калектыўная манаграфія

THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSONALITY

International collective monograph

**Міністерство освіти і науки України
Міністерство освіти республіки Білорусь**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»
(Україна)**

**УСТАНОВА ОСВІТИ
«БРЕСТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О.С. ПУШКІНА»
(Білорусь)**

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

Міжнародна колективна монографія
за загальною редакцією професора І. В. Волженцевої

Брест,
Переяслав - 2020

**Министерство образования и науки Украины
Министерство образования республики Беларусь**

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ»
(Украина)**

**УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«БРЕСТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ А.С. ПУШКИНА»
(Беларусь)**

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Международная коллективная монография
за общей редакцией профессора И. В. Волженцевой

Брест,
Переяслав – 2020

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Ministry of Education of the Republic Belarus**

STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
«PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER HRYHORIY SKOVORODA»
(Ukraine)

INSTITUTION OF EDUCATION
«BREST STATE UNIVERSITY
NAMED AFTER A.S. PUSHKIN»
(Belarus)

THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSONALITY

International collective monograph
under the general editorship of the Professor I. V. Volzhentseva

Brest,
Pereiaslav – 2020

Рекомендовано до випуску:

Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 8 від 26.05.2020);
Засіданням ради факультету УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна» (протокол № 9 від 29.04.2020).

Редакційна колегія: **Ірина Волженцева**, доктор психологічних наук, професор, академік Української технологічної академії (УТА), професор кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (головний редактор); **Тетяна Кириченко**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (заступник головного редактора); **Галина Хомич**, кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; **Наталія Білінська**, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна»; **Діана Чижма**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; **Олена Медведська**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна»; **Светлана Ящук**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна»; **Алла Даниленко**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна»; **Магдалина Ліла**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Рецензенти:

Г. В. Лосик, доктор психологічних наук, головний науковий співробітник ГНУ «Об'єднаний інститут інформатики Національної академії наук Білорусі» (м. Мінськ).

Г. М. Бевз, доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Університету політичної та соціальної психології НАПН України (м. Київ).

А. В. Северін, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, заступник декана з наукової роботи психолого-педагогічного факультету УО «Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна» (м. Брест)

Психологічна безпека особистості: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. І.В. Волженцевої. Переяслав (Київ. обл.), 2020. 550 с.

У міжнародній колективній монографії розглянуто психологічні аспекти безпеки особистості в нестримно змінному світі. Висвітлено результати пошуку шляхів вирішення науково-методичних, практичних проблем, що стоять перед особистістю у контексті забезпечення її безпеки у сучасному світі.

Монографію адресовано психологам, викладачам вищих навчальних закладів, молодим ученим, учителям, магістрантам, аспірантам, студентам, вихователям, соціологам і широкому колу науковців, які вивчають актуальні питання психологічної безпеки особистості в умовах системних змін на переломі тисячоліть.

УДК 159.923.2

П 86

Рекомендовано к выпуску:

*Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (протокол № 8 от 26.05.2020);
Заседанием совета факультета УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина» (протокол № 9 от 29.04.2020)*

*Редакционная коллегия: **Ирина Волженцева**, доктор психологических наук, профессор, академик Украинской технологической академии (УТА), профессор кафедры психологии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (*главный редактор*); **Татьяна Кириченко**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (*заместитель главного редактора*); **Галина Хомич**, кандидат психологических наук, профессор, заведующая кафедрой психологии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»; **Наталья Былинская**, кандидат психологических наук, доцент, заведующая кафедрой психологии УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина»; **Диана Чижма**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»; **Елена Медведская**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина»; **Светлана Ящук**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина»; **Алла Даниленко**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина»; **Магдалина Лиля**, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры иностранной филологии, перевода и методики обучения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».*

Рецензенты:

Г. В. Лосик, доктор психологических наук, главный научный сотрудник ГНУ «Объединенный институт информатики Национальной академии наук Беларуси» (г. Минск).

Г. М. Бевз, доктор психологических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Университета политической и социальной психологии НАПН Украины (г. Киев).

А.В Северин, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии, заместитель декана по научной работе психолого-педагогического факультета УО «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина» (г. Брест).

Психологическая безопасность личности: международная коллективная монография / за общ. ред. И.В. Волженцевой. Переяслав (Киев. обл), 2020. 550 с.

В международной коллективной монографии рассмотрены психологические аспекты безопасности личности в стремительно изменяющемся мире. Отражены результаты поиска путей решения научно-методических, практических проблем, которые стоят перед личностью в контексте обеспечения ее безопасности в современном мире.

Монография адресована психологам, преподавателям высших учебных заведений, молодым ученым, учителям, магистрантам, аспирантам, студентам, воспитателям, социологам и широкому кругу ученых, которые изучают актуальные вопросы психологической безопасности личности в условиях системных изменений на границе тысячелений.

ISBN

УДК 159.923.2

© Авторы статей, 2020

*the Academic Council of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda» (Minutes № 8 dated May 26, 2020);
the Faculty Council Meeting of the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin» (Minutes № 9 dated April 29, 2020).*

*Editorial Board: **Iryna Volzhentseva**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Academician of the Ukrainian Technological Academy (UTA), Professor of the Department of Psychology, the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda» (*editor-in-chief*); **Tetiana Kyrychenko**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda» (*deputy editor-in-chief*); **Halyna Khomych**, Candidate of Psychological Sciences, Professor, the Head of the Department of Psychology, the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»; **Nataliia Bylinska**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, the Head of the Department of Psychology, the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin»; **Diana Chyzhma**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»; **Olena Medvedska**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin»; **Svitlana Yashchuk**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin»; **Alla Danylenko**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin»; **Mahdalyna Lyla**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Philology, Translato and Teaching Methods, the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda».*

Reviewers:

H.V. Losyk, Doctor of Psychological Sciences, Chief Scientist of the State University «United Institute of Informatics of the National Academy of Sciences of Belarus» (Minsk).

H.M. Bevz, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Senior Researcher at the University of Political and Social Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv).

A. V. Severin, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Deputy Dean of the Scientific Work of the Psychological and Pedagogical Faculty of the State University «Brest State University named after O.S. Pushkin» (Brest).

The psychological safety of personality: an international collective monograph / under the general editorship of I.V. Volzhentseva, Pereiaslav (Kyiv Region), 2020. 550 p.

The international collective monograph examines the psychological aspects of personality's safety in the unceasingly changing world. The results of searching the ways of solving scientific-methodical, practical problems facing a person in the context of ensuring its security in the modern world are highlighted.

The monograph is devoted to psychologists, lecturers of higher educational institutions, young scientists, teachers, graduate students, postgraduates, students, educators, sociologists and a wide range of scientists who study actual issues of psychological safety of the individual in conditions of systemic changes at the turn of the millennium.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	14
Соціально-стресові розлади у контексті національної безпеки України (Дем'яненко Б. Л., Дем'яненко В. М.).....	23
Особливості уявлень про дитину з особливостями психофізичного розвитку у різних суб'єктів освітнього процесу (Билінська Н. В., Сінькова Є. Ю.).....	42
Самодостатність як умова психологічної безпеки особистості (Бігун Н. І.).....	62
Психологія упевненої поведінки людини і його професійного довголіття (Бохонкова Ю.О.).....	79
Економічна культура студентської молоді України: безпековий вимір (Василькевич Я. З., Говорун Т.В., Кікінежді О. М.)...	97
Вплив комунікативних технік на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання (Видолоб Н. О.).....	114
Соціалізація депривованої особистості: психологічний аналіз та супровід (Войтенко О. В.).....	132
Авторський підхід до діагностики емоційних станів студентів в навчальній діяльності в контексті їх психологічної безпеки (Волженцева І. В.).....	148
Вдячність як психоенергетичний ресурс безпеки людини (Герасіна С. В.).....	170
Особливості міжособистісної взаємодії у педагогічних колективах сучасної школи (Грейліх О. О.).....	186
Психологічна безпека дитини в інклюзивному просторі навчального середовища (Гуріна З.В.).....	202
Дослідження фундаментальних і прикладних аспектів психологічної безпеки молоді в Чернігівській соціально-психологічній школі (Дроздов О.Ю.).....	219
Мовленнєва діяльність як один із виявів багатовимірного мовленнєвого феномена (Калмикова Л. О.).....	237
Принципи формування професійно-мовленнєвої майстерності майбутніх психологів (Калмиков Г. В.).....	262
Тренди фізичної активності серед словацьких підлітків: покоління Z (Корчинська В.).....	273
Фізичне виховання та здоровий спосіб життя як сутнісні компоненти процесу формування соціально-активної особистості майбутнього педагога (Кириченко Т. Г.).....	290
Значення міжкультурної комунікації для професійної діяльності психолога (Кириченко Т. В.).....	307

Емоційна компетентність як ресурс подолання тривожності (Киричик О.С.).....	325
Постнекласична раціональність в теорії і практиці психології (Крупельницька Л.Ф.).....	342
Використання психодіагностичних методів для діагностики імпліцитних теорій особистості (Либко І.В.).....	364
До проблеми когнітивної безпеки дорослих web - користувачів (Медведська О. І.).....	371
Міждисциплінарні дослідження фразеології (Мисан І.В.).....	389
Професійна мотивація і задоволеність працею як чинники психологічної безпеки особистості (Москалюк В. Ю.).....	408
Методика визначення психологічної безпеки особистості у фахівців екстремальної діяльності (Приходько І.І.).....	426
Вплив емоційного інтелекту на стан віртуального здоров'я користувачів інтернету (Северин О. В.).....	446
Психологічний портрет дівчат з відмінностями в образі я- телесного (Синюк Д.Е.).....	463
Діагностика особливостей розуміння дітьми старшого дошкільного віку денотативного (референтного) значення слова (Харченко Н. В.).....	482
Проблема формування толерантності до фрустрації у студентів- психологів (Хомич Г.О., Стеценко А.А.).....	502
Рефлексія у особистісній саморегуляції підростаючої особистості (Чижма Д. М., Лиля М.В.).....	520
Прокрастинація як специфічна форма поведінки (Ящук С. Л.).....	533

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	17
Социально-стрессовые расстройства в контексте национальной безопасности Украины (Демьяненко Б. Л., Демьяненко В. Н.).....	23
Особенности представлений о ребенке с особенностями психофизического развития у разных субъектов образовательного процесса (Былинская Н.В., Синькова Е.Ю.).....	42
Самодостаточность как условие психологической безопасности личности (Бигун Н.И.).....	62
Психология уверенного поведения человека и его профессионального долголетия (Бохонкова Ю.А.).....	79
Экономическая культура студенческой молодежи Украины : безопасностное измерение (Василькевич Я. З., Говорун Т.В., Кикинежди О. М.).....	93
Влияние коммуникативных техник на формирование самооценки детей младшего школьного возраста в процессе обучения (Выдолоб Н. А.).....	97
Социализация депривированной личности: психологический анализ и сопровождение (Войтенко О. В.).....	114
Авторский подход к диагностике эмоциональных состояний студентов в учебной деятельности в контексте их психологической безопасности (Волженцева И. В.).....	132
Благодарность как психоэнергетический ресурс безопасности человека (Герасина С. В.).....	148
Особенности межличностного взаимодействия в педагогических коллективах современной школы (Грейлих О. А.).....	170
Психологическая безопасность ребенка в инклюзивном пространстве учебной среды (Гурина З.В.).....	186
Исследования фундаментальных и прикладных аспектов психологической безопасности молодежи в Черниговской социально-психологической школе (Дроздов А.Ю.).....	202
Речевая деятельность как одно из проявлений многомерного речевого феномена (Калмикова Л. А.).....	219
Принципы формирования профессионально-речевого мастерства будущих психологов (Калмыков Г. В.).....	237
<i>Тренды физической активности среди словацких подростков: поколение Z</i> (Корчинская В.).....	262
Физическое воспитание и здоровый образ жизни как сущностные компоненты процесса формирования социально-активной личности будущего педагога (Кириченко Т. Г.).....	273
Значение межкультурной коммуникации для профессиональной	290

деятельности психолога (Кириченко Т. В.).....	307
Эмоциональная компетентность как ресурс преодоления тревожности (Киричик О.С.).....	325
Постнеклассическая рациональность в теории и практике психологи (Крупельницкая Л.Ф.).....	342
Использование психодиагностических методов для диагностики имплицитных теорий личности (Лыбко И.В.).....	364
К проблеме когнитивной безопасности взрослых web- пользователей (Медведская Е. И.).....	371
Междисциплинарные исследования фразеологии (Мысан И.В.)...	389
Профессиональная мотивация и удовлетворенность трудом как факторы психологической безопасности личности (Москалюк В. Ю.).....	408
Методика определения психологической безопасности личности у специалистов экстремальной деятельности (Приходько И.И.).....	426
Влияние эмоционального интеллекта на состояние виртуального здоровья пользователей интернета (Северин А. В.).....	446
Психологический портрет девушек с различиями в образе я-телесного (Синюк Д.Э.).....	463
Диагностика особенностей понимания детьми старшего дошкольного возраста денотативного (референтного) смысла слова (Харченко Н. В.).....	482
Проблема формирования толерантности к фрустрации у студентов-психологов (Хомич Г.А., Стеценко А.А.).....	502
Рефлексия в личностной саморегуляции подрастающей личности (Чижма Д. Н., Лиля М. В.).....	520
Прокрастинация как специфическая форма поведения (Ящук С. Л.).....	533

CONTENTS

PREFACE	20
Socio-stress disorders in the context of the national security of Ukraine (Demianenko B., Demianenko V.).....	23
Speciales of representations about the child with special psychophysical development different subjects of the educational process (Bylinskaya N., Sinkova K.).....	42
Self-sufficiency as a condition of personal Psychological safety (Bigun N.).....	62
Psychology of confident human behavior and his career longevity (Bokhonkova Y.).....	79
Economic culture of the ukrainian student youth: safety dimension (Vasylkevych Y., Hovorun T., Kikinezhdі O.).....	97
Influence of communicative techniques on formation of younger school age children's self-assessment in the course of training (Vydolob N.).....	114
Socialization of the deprived person: psychological analysis and support (Voytenko O.).....	132
The author's approach to the diagnosis of students ' emotional states in educational activities in the context of their psychological safety (Volzhentseva I.).....	148
Gratitude as a psychoenergetic resource for human security (Herasina S.).....	170
Features of interpersonal interaction in pedagogical teams of the modern school (Hreylikh O.).....	186
Psychological safety of the child in the inclusive space of the educational environment (Hurina Z.).....	202
Researches of Fundamental and Applied Aspects of the Youth's Psychological Safety in the Chernihiv Socio-psychological School (Drozdov O.).....	219
Speech activity as one of the multidimensional speech phenomenon manifestations (Kalmykova L.).....	237
Principles of formation the vocational speaking proficiency in future psychologists (Kalmykov H.).....	262
Trends of physical activity among slovak adolescents: generation Z (Karchynskaya V.).....	273
Physical education and healthy lifestyle as essential components of the process of forming a socially active personality of a future teacher (Kyrychenko Taras).....	290
The importance of intercultural communication for the professional activity of the psychologist (Kyrychenko Tetiana)..	307
Emotional competence as a resource of overcoming of anxiety	

(Kirichuk E.)	325
Postnonclassical rationality in psychological theory and practice	
(Krupelnytska L.)	342
Use of psychodiagnostic methods for diagnostic of personality theory	
of personality (Lybko I.)	364
On the problem of security of adult web users (Medvedskaya E.)	371
Interdisciplinary Researches in Phraseology (Mysan I.)	389
Professional motivation and work satisfaction as psychological safety	
factors of personality (Moskaliuk V.)	408
Method of determining the psychological security of the individual in	
extreme specialists activity (Prihodk I.)	426
Influence of emotional intelligence on the virtual health of	
internet users (Severin A.)	446
Psychological profile of the girls with differences in self-body image	
(Siniuk D.)	463
Diagnostics of peculiarities of understanding of denotative (reference)	
meaning of the words in the children's of a preschool age	
(Kharchenko N.)	482
The problem of forming tolerance to frustration in students of	
psychology (Khomych G., Stetsenko K.)	502
Reflection in personal self-regulation of adolescent's personality	
(Chyzhma D., Lyla M.)	520
Procrastination as a specific behaviour form (Yashchuk S.)	533

Василькевич Ярослава Зіновіївна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі,
м. Переяслав, Україна
E-mail: v.yaroslava@online.ua

Говорун Тамара Василівна
доктор психологічних наук, професор,
professor assistant at the
Jindal Institute of Behavioural
Sciences of Jindal Global University
м. Делі (Індія)
E-mail: thovorun@gmail.com

Кікінежді Оксана Михайлівна
доктор психологічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри психології,
директор Науково-дослідного
центру
з проблем гендерної освіти та виховання
учнівської та студентської молоді
НАПН України –ТНПУ імені В.Гнатюка,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
E-mail: okiki77777@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано проблему економічної культури студентської молоді як гуманітарної складової економічної безпеки суспільства. Подано аналіз результатів емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників економічної самопрезентації молодих жінок і чоловіків, а також результати гендерного аудиту. Представлено концептуальну модель економічної поведінки

студентської молоді України у контексті патріархальних / традиційних та егалітарних / демократичних координат. Виявлено амбівалентність професійної самореалізації сучасної молоді.

Ключові слова: економічна культура, економічна безпека, студентська молодь, самопрезентація статей, гендерні відмінності, гендерні стереотипи.

**Vasykivych Yaroslava, Hovorun Tamara, Kikinezhdi Oksana
Economic culture of the ukrainian student youth: safety dimension**

The article deals with the problem of economic culture of student youth as a humanitarian component of the economic security of society. The analysis of the results of empirical research of social and psychological determinants of economic self-presentation of young women and men, as well as the results of a gender audit are presented. A conceptual model of economic behavior of young people in the context of patriarchal / traditional and egalitarian / democratic coordinates is presented. The ambivalence of professional self-realization of young people is manifested.

Key words: economic culture, economic safety, student youth, self-presentation of genders, gender differences, gender stereotypes.

Постановка проблеми. В Україні в сучасних умовах функціонування ринку праці, посилення економічної та фінансової кризи актуалізується проблема формування економічної культури студентської молоді як гуманітарної складової економічної безпеки суспільства сталого розвитку. Особливості планування та побудови власної професійно-освітньої кар'єри знаходяться на вістрі проблеми економічної соціалізації молодих жінок та чоловіків, оскільки нерозривно пов'язані з демографічною ситуацією, станом шлюбно-сімейних стосунків, пропозиціями на ринку праці, зайнятстю та безробіттям, очікуваною нормою віддачі людського капіталу.

Сьогодні слід говорити про психологію національної безпеки як окремий вид безпеки України, оскільки будь-які зміни насамперед спираються на зміни в людській психології, свідомості (Ортинський, 2018; Варій, 2018).

Викликом часу є виявлення провідних чинників диференціації соціальних, фінансово-економічних статусів чоловіків і жінок, досягнення ґендерної рівності в зайнятості населення, які виявляються в неоднакових можливостях жінок і чоловіків щодо структур влади, сфери освіти та зайнятості, доходу та власності, тощо. Переорієнтація економіки країни на ринкові рейки вимагає від молодих жінок і чоловіків ініціативності, інноваційності та здатності до ризику, водночас раціонального мислення та рефлексії – ознак підприємливого суб'єкта економічних відносин.

Сучасна студентська молодь знаходиться на роздоріжжі ґендерного самовизначення в економічній культурі, що загострює проблему дослідження розвитку підприємливості у молодих жінок та чоловіків, підвищення економічної компетентності фахівця як невід'ємної складової професіограми випускника закладу вищої освіти та важливого чинника економічної безпеки суспільства.

Аналіз економічної безпеки як ціннісного феномена передбачає розкриття її сенсу та значення, виявлення соціальної потреби в ній, осмислення її значущості та ролі в житті суспільства і людини, визначення її ціннісного змісту. Соціокультурний механізм регуляції економічної безпеки утворює система економічних знань, ціннісних пріоритетів, соціальних, економічних і правових норм, соціально-психологічних настанов діяльності, закріплених у моральних кодексах, традиціях, звичаях тощо (Горлинський, 2011: 148-157).

Відомо, що ґендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) в Україні є досить високий за параметрами освіти жінок, їхньої питомої ваги серед осіб, які навчаються для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, магістра та кандидата наук. Низький – через брак представництва українського жіноцтва на законодавчому та управлінському щаблях влади, тобто в тих сферах, які визначають соціально-економічний рівень розвитку держави. Специфічні проблеми порушення ґендерної рівноваги простежуються за параметрами подвійної зайнятості жінки, її нижчим економічним статусом та рівнем заробітної плати, експлуатації ідеї одностатевої відповідальності (жінки-матері, жінки-Берегині тощо) (Марценюк, 2014; Скорик, 2017).

Взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних параметрів економічного успіху є основною засадою ґендерного аналізу позицій чоловіків і жінок на ринку праці, де позитивний результат у кар'єрі «ділиться» на показники суб'єктивного задоволення, які в одних випадках посилюють Я-концепцію працівника, а в інших – можуть цілковито знівелювати його професійні досягнення, демонструючи втрату самого себе і власних цінностей заради мотиву обійняти посаду та утримуватися на піку «соціального капіталу».

Досвід європейських країн вважається найрезультативнішим із запровадження позитивних дій щодо досягнення ґендерної рівності. Згідно ухваленої Радою Європи Стратегії з ґендерної рівності на 2018-2023 роки (Council of Europe..., 2018), яка є спільним доробком країн-членів РЄ, основний акцент буде зроблено на шести стратегічних напрямках:

- попередження і боротьба з ґендерними стереотипами і сексизмом;
- попередження і боротьба з насильством проти жінок і домашнім насильством;
- забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя;

- забезпечення збалансованої участі жінок і чоловіків у прийнятті політичних і громадських рішень;
- захист прав жінок-мігрантів, біженок, шукачів притулку;
- досягнення гендерного мейнстримінгу в усіх політиках і заходах.

Прийняття європейських цінностей передбачає інтегрування принципів гендерної рівності в усі сфери суспільного життя (Кисельова, 2018), забезпечення рівного доступу та можливостей обох статей до освітніх, виробничих, культурних ресурсів тощо. Забезпечення рівних можливостей жінок та чоловіків у досягненні соціального статусу, подолання статевого стереотипу, прийняття егалітарної ідеології економічної активності, взаємозамінності статей у сімейному функціонуванні є викликом часу у дослідженні соціально-психологічних механізмів формування якісно нової Людини економічної (Homo economicus).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна проблематика є органічною складовою прикладних соціально-психологічних досліджень, які охоплюють тематику взаємовпливу освіти та економічного статусу, особливостей тактики презентації себе, в тому числі власної працеспроможності, інтеріоризації різних настанов щодо власного Я в колективістичних та індивідуалістичних культурах. Результати досліджень засвідчують відмінність ціннісних настанов щодо матеріального збагачення студентської молоді, яка проходила соціалізацію в рамках ринкової та планово-соціалістичної економіки (Garg, Singh, 2018; Berger, 2019; Pandey, Gupta, 2018). Свій вплив на характер презентації економічного Я мають також фемінно і маскулінно-орієнтовані країни відносно домінуючої системи суспільних цінностей, в яких фінансово-статусні, майнові займають або підпорядковане, другорядне, або чільне, провідне місце (Говорун, Кікінежді, 2004; Кон, 1999; Hyde, 1991). Економічна культура статей значною мірою підвладна традиційним стереотипам, згідно з якими основним годувальником сім'ї має бути чоловік, а професійна кар'єра жінки та відповідні заробітки потрібно підпорядковувати в першу чергу інтересам сім'ї та вихованню дітей (Блинова, 2014; Васютинський, 2005; Світайло, 2015; Татенко, 2008; Титаренко, 2003).

Соціально-психологічним аспектам економічної соціалізації молоді присвячені дослідження співробітників лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (В. Москаленко, Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, Н. Лавренко, Т. Мельничук та інші). Як наголошують учені, ідея репрезентації відносин власності як носія економічного досвіду суспільства є чинником економічної соціалізації молоді (Дембицька, 2018). В. Комаровська зазначає, що основними чинниками формування економічної свідомості є: соціально-економічні умови трудової діяльності та життєдіяльності суб'єктів економічної активності; характеристики тих соціальних груп, в які включені суб'єкти економічної активності; індивідуально-психологічні характеристики

окремих осіб як суб'єктів економічної активності; гендерні особливості осіб як суб'єктів економічної активності (Комаровська, 2006: 7).

Якщо базуватися на визначенні економічної культури особистості як засвоєної системи соціально-економічних відносин, цінностей та норм, які виникають за межами економіки та набувають усередині неї спеціального значення у відповідності з її потребами (Москаленко, 2015), то статеві відмінності студентів у побудові майбутніх сценаріїв джерел власних фінансових заробітків мають дати відповідь на запитання, які гендерні очікування найбільшою мірою їх детермінують. В. Кравець, досліджуючи гендерні відмінності в уявленнях учнівської молоді про сімейну економіку, зазначає, що сучасна молодь орієнтована на егалітарний тип розподілу внутрішньосімейних обов'язків. Водночас із загальною тенденцією демократизації сімейних стосунків, поняття «глави сім'ї» пов'язується здебільшого з чоловіком (Кравець, 2016).

Економічний напрям психологічних досліджень, у центрі уваги якого перебувала система громадсько-політичних стосунків, а саме: культурно-освітні, економічні, професійні, виборчі, юридичні права чоловіків і жінок, а також функціонування інституту сім'ї з традиційним і нетрадиційним розподілом ролей та обов'язків, дав поштовх розробці таких психологічних категорій, як статеві стереотипи в масовій свідомості, гендерні ролі та настанови, домінаторна та партнерська сім'я, фемінність і гіпергендерна поведінка, андрогінія тощо.

Нові соціально-економічні реалії життя українського студентства започатковують розвиток нової парадигми оцінки особистості – економічний вимір, який все більше протистоїть патерналістській парадигмі радянських часів і водночас піднімає роль професійних домагань. Ерудитія, обізнаність – необхідна умова культури економічної активності. Економічні знання допомагають успішній підприємливості та ефективному менеджменту. Уміння презентувати себе – категорія, якою оперують соціальні психологи, досліджуючи мотиви професійно-кар'єрної активності людей, їхні фінансово-економічні досягнення та диференціацію результатів. Особистісний престиж є важливою категорією з огляду на досягнутий соціально-економічний статус. Його складовою є рефлексія власних психічних потенцій та досягнутих результатів (Кікінежді, Василькевич, 2019; Novogun, Kikinezhdі & Shulha, 2019).

Брак ідентифікації з авторитетними на українських теренах підприємливими особистостями та економічно вірцевими соціальними групами гальмує професійні та кар'єрні досягнення молоді людини, породжує, окрім скепсису і соціальної апатії, її економічну розгубленість і пасивність. Де-юре, маємо правову рівність громадян на освіту й відповідні матеріальні домагання та досягнення у сфері професійної зайнятості, де-факто – зневіру і статеву нерівність, яка підсилюється корупцією та нав'язуванням гендерних стереотипів. З іншого боку, будь-які заплановані згори заходи щодо гендерно збалансованого

представництва, наприклад, при призначенні на керівні посади чи 30-відсоткового квотування для жінок, або внесення для них материнських пілг до Трудового кодексу тощо, аж ніяк не принесуть бажаної економічної рівноваги статей, якщо за ініціюванням суспільних змін не будуть відбуватися зміни особистісні, суб'єктні – у свідомості та самосвідомості, змісті ґендерних орієнтацій (Черба, Ромашко, 2016).

Запровадження безпекового виміру в контекст економічного та ґендерного аналізу життєдіяльності людей дає можливість зрозуміти внутрішні, суб'єктні чинники, які зумовлюють статеву диференціацію засвоєння економічних настанов молоддю. Специфіка економічної культури студентської молоді України залишається недостатньо дослідженою, тому гостро значущим залишається питання: яким чином засвоєний рівень економічної культури детермінує прагнення молодих жінок та чоловіків досягнути певного рівня матеріального благополуччя у побудові особистих професійних і сімейних планів на майбутнє?

Мета роботи: виявити соціально-психологічні чинники формування економічної культури студентської молоді в Україні як складової економічної безпеки суспільства сталого розвитку.

Відповідно до мети в дослідженні вирішувалися такі завдання: з'ясувати базові уявлення студентської молоді про категорії економічної активності та ставлення до її моральних засад; виявити психологічні відмінності статей у самопрезентації власної професійно-фінансової спроможності; описати модель традиційно та еґалітарно зумовленої статево-рольової економічної поведінки молоді.

Виклад основних результатів дослідження. Розкриття психології ґендерних відмінностей в економічній поведінці студентської молоді, здатності керуватися економічними принципами на різних рівнях матеріального функціонування має приховане психологічне підґрунтя – позитивне об'єктивне ставлення до власного особистісного економічного потенціалу та перспектив його застосування (саморефлексія). Саме це підґрунтя диктує різну економічну поведінку чоловіків та жінок в умовах обмеження матеріальних ресурсів і розширення кола особистісних запитів.

Еґалітарність з позиції гуманістичної психології – це відкритість досвіду та водночас опора на власні сили, актуалізація власних устремлінь, самодостатність, сприйняття себе без захисних механізмів, свобода від стереотипізованих очікувань у пошуку особистісних смислів, позиція суб'єктності в життєтворенні. На нашу думку, еґалітарність як позиція суб'єктності забезпечується не лише конституційним захистом рівності прав статей, а й рівністю їх реальних можливостей у доступі до професійної освіти, здобуття кар'єри, досягнення бажаного громадянсько-політичного статусу, справедливого розподілу сімейних функцій – зокрема побутово-господарських, виховних обов'язків (Говорун, Кікінежді, Шульга, 2016; Кікінежді, Василькевич, 2019).

Методологічні засади ґендерного аналізу економічної культури молоді передбачають інтеграцію гуманістично-екзистенційного та когнітивно-поведінкового теоретичних підходів, які найбільшою мірою реалізують принципи розвитку, активності, суб'єктності, детермінізму та системності.

В емпіричному дослідженні соціально-психологічних чинників економічної самопрезентації молодих жінок і чоловіків застосовано комплекс взаємодоповнювальних методик, які включали теоретичний аналіз наукової літератури, застосування стандартизованих психодіагностичних тестів та авторських опитувальників, організацію фокус груп з різних аспектів ґендерної нерівності, творення колажів на теми соціально-престижної професійної діяльності, її успішності-неуспішності, а також ґендерний аудит як різновид інституційного аудиту та інструмент ґендерного мейнстримінгу.

Вибірка досліджуваних складала 298 студентів (180 дівчат та 118 юнаків).

Розподіл відповідей студентів щодо статевої диференціації сфер економічного функціонування представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл суджень щодо сфер економічної активності статей (у %)

Зміст судження	Відповіді студентів	
	Жінки	Чоловіки
Найголовніший обов'язок жінки – забезпечувати добробут домашньої економіки	84	86
Надмірна професійна активність жінки перешкоджає виконанню нею ролі матері та берегині	45	65
Жінка-керівник, менеджер або підприємець є менш фінансово успішною, ніж чоловік	48	60
Більший фінансовий внесок в бюджет сім'ї та її матеріальне забезпечення має робити саме чоловік	78	82
Професія та фахова кар'єра, успішний фінансовий бізнес є набагато важливішими для чоловіків, аніж для жінок	66	85
Чоловік має всіляко сприяти успішності кар'єри жінки, виконуючи всі необхідні обов'язки з домашнього господарювання на рівних з нею засадах	56	45

Результати дослідження засвідчують поширеність стереотипізованості економічних уявлень студентів щодо статевої диференціації сфер розподілу економічної відповідальності серед молоді, особливо серед молодих жінок. Прояви економічних упереджень можна пояснити також труднощами самовизначення на перехідному етапі розвитку української економіки та слабкістю становлення її ринкових засад, зокрема об'єктивними перепонами на шляху

розширення малого бізнесу, в якому в розвинутих демократичних країнах провідну роль відіграють саме жінки.

Порівняння розподілу відсотків студентів, які мають чіткі уявлення про економічні поняття, засвідчує диференціацію статей щодо суспільної та приватної сфер економіки, а саме: відстороненість значної частки молодих жінок від питань економічного функціонування поза межами сім'ї, їхню більшу включеність у мікроекономічні процеси, а чоловіків – у макроекономічні реалії буття суспільства. Відповідно відрізняються й можливості прийняття ними економічних рішень і зобов'язань у соціальній та приватній сферах, що означає нижчу психологічну готовність жіноцтва до участі в суспільно-економічному житті малого підприємництва, регіону майбутньої професійної діяльності та країни загалом. Диференціація економічних уявлень опосередковано засвідчує порушення балансу статей між суспільним і приватним, професійним функціонуванням і відповідними фаховими інтересами та вузько сімейно-побутовим функціонуванням, яке також вимагає певного рівня економічних знань та економічно доцільної поведінки як з боку жінок, так і чоловіків.

Хоча мотивація економічних досягнень шляхом започаткування власної справи зафіксована у частини жінок, проте їхні плани щодо приватного бізнесу (згідно опису сфери бізнесу та добору ілюстрацій) виявилися обмеженими стереотипно жіночими видами діяльності – консультативними психологічними послугами, тренінгами або модельним, рекламним, косметичним, СПА бізнесом, дизайном помешкань, парків. Отже, жінки, як і раніше їхні матері, психологічно готові задовольнятися меншою платнею, посадою, суспільно-економічним статусом. Молоді жінки планують реалізувати свій економічний потенціал значною мірою у вихованні дітей та домогосподарстві. Фаховий потенціал від отриманої вищої освіти спрямовується ними переважно на сім'ю і мало орієнтований на професійне зростання та кар'єру. Дівчата виявили нижчий рівень економічних інтересів соціального характеру навіть у питаннях врахування тенденцій макроекономіки в організації мікроекономічної активності, що не притаманно їхнім одноліткам юнакам.

Варто додати, що згідно вердикту більшості фокус-груп на тему «Чому Він, а не Я?», «Чому Вона, а не Я?» відчують себе ресурсною, економічно самодостатньою, здатною рухатися далі, освоювати інші, додаткові професійні вміння менше третини опитаних дівчат, які співвідносять себе в майбутньому з елітою українського суспільства. Протоколи фокус-груп засвідчують, що ґендерну сегрегацію економічних ролей чоловіків і жінок як ціннісну настанову на майбутнє поділяє також переважна більшість студентів чоловічої статі, які співвідносять себе переважно із середнім класом. На питання про те, звідки у них, молодих, витоки ґендерних упереджень щодо рівності статей в професійно-економічній сфері, а також щодо того, що успішність економічної кар'єри

жінки пов'язана із втратою нею своєї жіночності, зниженням успішності виконання ролі матері та господині дому, більшість опитаних, незалежно від статі, виокремили за рейтингом вплив дитячих спогадів з батьківської сім'ї («пам'ятаю»: «мамин кухонний фартух»; «запах свіжовипечених маминих (бабусиних) пирогів»; «радість членів сім'ї, особливо нас, дітей, з приводу куплених батьком подарунків з нової зарплати» тощо).

Одним із завдань дослідження було виявлення чинників ґендерної рівності-нерівності у контексті традиційних / патріархальних або еґалітарних / демократичних координат шляхом проведення ґендерного аудиту.

Соціальне моделювання ґендеру виявилось в стереотипізації мислення та свідомості статевовікових вибірок студентської молоді щодо різних сфер діяльності та вибору спеціальностей, побудови кар'єри та її поєднання з сімейними ролями, авторитетності та соціального статусу тощо, що є підтвердженням існуючих феноменів «скляної стелі», «подвійної зайнятості», меншовартісності позиції жінки.

Результати дослідження засвідчили: для 79 % студенток і 57 % студентів питання забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у професійній самореалізації є важливим різною мірою. Проте удвічі більше хлопців (27,3 %) порівняно з дівчатами (13,9 %) байдуже ставляться до цієї проблеми, що може свідчити про їхню традиційну соціалізацію. Для незначної кількості хлопців і дівчат (7,7 % і 2,8 % відповідно) ця проблема не є важливою. Приблизно третина студентів і студенток (23,9 % і 26,1 % відповідно) повністю згодні із твердженням «Сьогодні жінки та чоловіки мають абсолютно рівні можливості для своєї професійної самореалізації». Амбівалентність позиції, що відповідає варіанту «однаковою мірою згоден (на) і не згоден (на)» виявлена у 18,8 % хлопців і 11,1 % дівчат. Із запропонованою думкою не згодні 16,2 % хлопців і 12,2 % дівчат. Не вважають реальною рівність можливостей для професійної самореалізації жінок і чоловіків по 6 % респондентів обох статей.

Третина дівчат (32,1 %) і втричі менше хлопців (12,8 %) абсолютно не поділяють поглядів щодо твердження «Чоловік – ефективний керівник, а жінка – виконавець», що свідчить про егалітарні погляди. Майже однакова кількість респондентів (23,9 % хлопців і 26,3 % дівчат) не згодні з цим твердженням. Амбівалентні погляди виявили 22,2 % респондентів обох статей. Удвічі більше хлопців (37,6 %) порівняно з дівчатами (16,7 %) мають стереотипізовані погляди на ефективність чоловічого керування. Отже, дівчата у вузі більше спрямовані на рівноправ'я статей, аніж їхні однолітки-хлопці. З'ясовано, що більшість респондентів обох статей (61,5 % хлопців і 60 % дівчат) виконують частину сімейних обов'язків; близько чверті опитаних респондентів не мають жодних сімейних обов'язків (відповідно 24,8 % хлопців і 24,4 % дівчат), що, можливо, пов'язано з їхнім ще несімейним станом. Лише незначна

частина дівчат (5,6 %) і вдвічі менше хлопців (2,6 %) визнали себе відповідальними за всі сімейні обов'язки.

Поєднання професійних і сімейних обов'язків у дівчат (33,9 %) є більш гармонійним, ніж у хлопців (25,6 %). Натомість у 1,5 рази більше студентів, аніж студенток (37,6 % і 26,1 % відповідно) мають певні труднощі при поєднанні кар'єри та сім'ї. Приблизно третина респондентів (30,8 % хлопців і 30,0 % дівчат) зазначили, що не мають з цим жодних проблем. З'ясовано, що приблизно 70 % респондентів обох статей відмітили, що не потрапляли в ситуації певних обмежень / незручностей, пов'язаних зі статтю. Лише 5 % хлопців і 2,8 % дівчат вказали, що часто потрапляли в такі ситуації.

Отже, ґендерні уявлення дівчат містять дві різноспрямовані та конфліктні тенденції: з одного боку, прагнення реалізувати свої власні цілі (в центрі уваги тут проблеми здобуття освіти, професії, місця праці), з іншого – бажання реалізувати суто «жіноче» начало – у традиційний спосіб вийти заміж, турбуватися про сім'ю, виховувати дітей тощо. Складність узгодження цих орієнтацій полягає в тому, що реалізація планів залежить від теперішньої активності молодої жінки, а її майбутнє – від ґендерних орієнтацій. Модель подвійної зайнятості жінки мотивує ідентифікуватися з традиційною фемінною роллю. У ґендерних ідеалах юнаків пріоритетними є вибір професії, сценарії самоздійснення та професійної кар'єри, проте патріархальні настанови продовжують відігравати суттєву роль. Подальша професійна кар'єра безпосередньо ділиться на «жіночу» та «чоловічу» за традиційними ролями, що не спонукає до активізації суб'єктності особистості, її креативності та конкурентоспроможності.

Економічна культура проявляється не лише в умінні планувати та дотримуватися місячного або річного бюджету, а й у прийнятті нових викликів щодо поточного заощадження. Не випадково підприємницькі риси щодо ведення домашнього господарства частіше спостерігаються у жінок. Дівчата продемонстрували значно кращі знання та уміння заощадливості за рахунок кращої обізнаності з акціями та сезонними знижками на товари та послуги, незаплановані витрати (лікування, екстрений ремонт, втрату праці, раптову госпіталізацію тощо). Дівчата та юнаки виявили суттєві відмінності у професійних мріях і планах (табл. 2).

Таблиця 2

Статевий розподіл вибору трудової активності (у %)

Варіанти економічного функціонування	Жінки	Чоловіки
Групова форма фахово-фінансової активності	62,6	45
Індивідуальна форма фахово-фінансової активності	34,4	53
Не визначилися	4	2

Інтегральний показник тесту «Опитувальник життєвих настанов» (Klamut, 2009) засвідчив про значущість оцінки власної екзистенції в часі (прийняття себе в майбутньому та теперішньому), а в поєднанні шкал – про спрямованість життєдіяльності на втілення власних цілей і смислів. Особливості саморефлексії власних ціннісних орієнтирів демонструвала у свою чергу рівень внутрішньої узгодженості цілей життєдіяльності (зрілість цілепокладання) (рис. 1).

Статистичні результати демонструють перевагу продуктивності жіночих даних, які свідчать про сприйняття ними життя в його розмаїтих вимірах таким, яким воно є, вибір відповідального ставлення до нього, цілісність, узгодженість внутрішніх цінностей та цілей буття. На нижчі показники масштабів екзистенціального вакууму та усвідомлення кінцевості життя (в обрахунку тесту прийнята обернена шкала оцінювання) впливає подолання психологічного тиску ґендерних стереотипів, які призводять до посилення захисту своїх власних інтересів та цінностей.

Вищі показники екзистенційного вакууму молодих жінок вказують на високий рівень їхньої тривожності, невпевненості щодо належного втілення своїх життєвих планів у майбутньому.

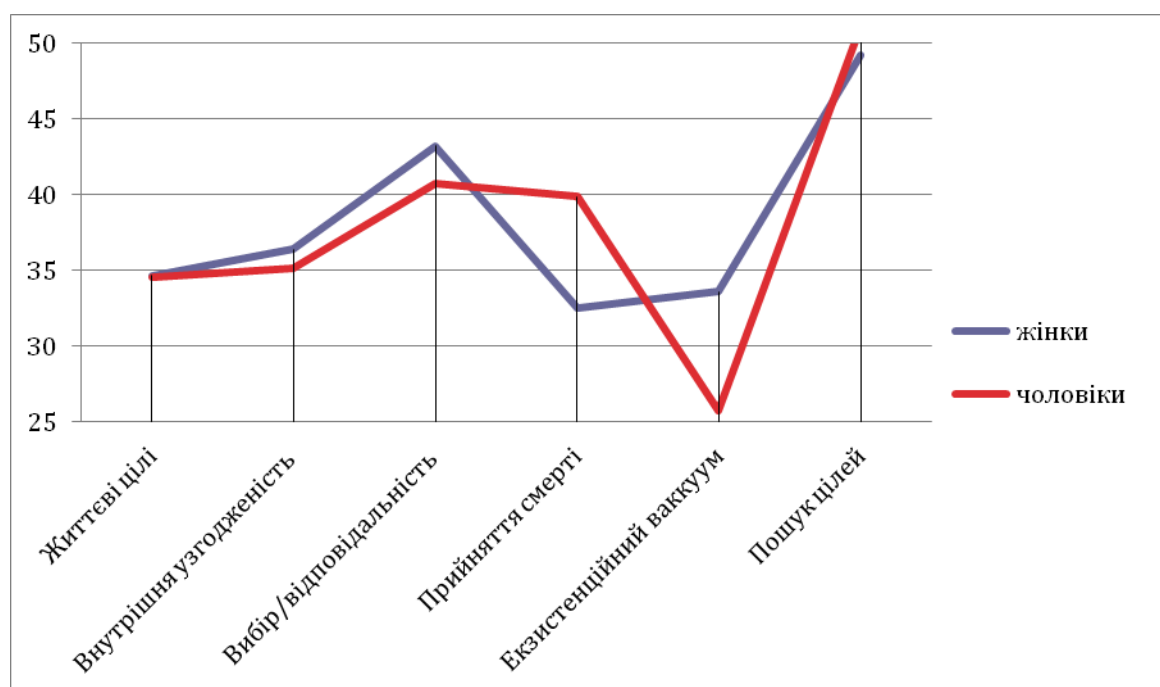

Рис. 1. Середні значення показників за методикою «Опитувальник життєвих настанов»

Порівняння статевого розподілу показників тесту засвідчує безумовне прийняття юнаками традиційних чоловічих сценаріїв життя, які більшою мірою структуровані та більше залежать від власної життєдіяльності, власного вибору й чітко окреслені в навколишньому докільлі як статеві стереотипи. Чоловіча вибірка демонструвала вищий

рівень задоволення власними сенсами життєдіяльності, про що свідчили вищі показники за результатами більшості шкал тесту («життєві цілі», «внутрішня узгодженість», «пошук смислів») у порівнянні з жіночою. Нижчий рівень показників мотивації контролю за перебігом власної долі залишається в супроводі підвищеної тривожності, психологічною готовністю відстоювати свої права, побоюючись не повною мірою реалізувати в житті власний особистий потенціал.

Чи можна вищі показники чоловічої вибірки вважати свідченням меншої здатності молодих жінок до скерованості своїм майбутнім, у тому числі фаховим? На наш погляд це було б не зовсім коректно, оскільки в цілі жінок щодо життєвих перспектив мусили входити такі традиційно очікувані зміни їхнього соціального статусу, як заміжжя, народження дітей, декретна відпустка, необхідність поєднання професійних і домашніх обов'язків, що не може не позначитись на презентації ними власного цілепокладання. У подібний спосіб можна пояснити також нижчий рівень когеренції цілей і смислів життя жіноцтва, який свідчить, певною мірою, про розгубленість щодо реалізації планів на майбутнє, акцептацію молодими жінками труднощів у реалізації власних сенсів буття у порівнянні з чоловіками (табл. 3).

Таблиця 3

Почуття когеренції у молодих жінок і чоловіків

Виміри почуття когеренції	Жінки	Чоловіки
Зрозумілість світу	50,5	49,0
Сенси буття	46,0	46,5
Контрольованість життя	53,0	52,6
Загальний показник	149,5	148,1

$\partial = \pm 0,3$

Дані таблиці засвідчують, що жінки-студентки мають хоча й невеликі, проте статистично значущі відмінності не тільки загальних показників когеренції, але і її складових, особливо зрозумілості світу та сенсів буття. Чоловічі сімейні та суспільні ролі залишаються більш абстрактними, менш окресленими найближчими і подальшими життєвими програмами.

Результати опитування жінок і чоловіків щодо відповідності рівнів когеренції рівням соціальної компетенції представлені в табл. 4 (див. табл. 4).

Як видно з таблиці, сумарний бал соціальних компетенцій молодих жінок виявився нижчим, ніж чоловіків. Проте за шкалами, які оцінюють здатність та успішність особистісно орієнтованого (приватного) спілкування (шкала І) та уміння виступати об'єктом соціального оцінювання (експозиції) (шкала ES), жінки демонструють вищі показники.

Зниження загальної оцінки є результатом значно нижчих показників жінок, отриманих за шкалою оцінювання асертивних умінь (шкала А).

Таблиця 4

Соціальні компетенції (середні значення) чоловіків і жінок

Стать	Шкали оцінки І	Шкали оцінки ES	Шкали оцінки А	Загальна оцінка суми шкал
Чоловіча	43,0	48,3	51,4	142,7
Жіноча	45,0	52,2	42,0	139,2

$\partial = \pm 2,7$

Кореляційний аналіз засвідчив, що існує взаємозалежність між самооцінкою соціальної компетентності та переживанням екзистенціального вакууму ($r=0,29$, $p<0,05$). Це означає, що молоді жінки, які відчують брак підтримки сім'ї та міжособистісного спілкування, частіше переживають конфлікт цінностей, смислів буття, що звужує можливості і бажання реалізуватися та презентувати себе в соціально престижних ролях. Таким чином, чоловіки і жінки, які мають відчуття контролю за перебігом життєвих подій, які переконані, що вони є авторами власних рішень, більшою мірою керуються вічними життєвими цінностями. Про це свідчить пряма кореляція ($r=0,396$, $p<0,01$) показників системи цінностей та впевненості у собі, фаховій компетентності.

Молоді жінки у порівнянні з однолітками-чоловіками продемонстрували в оцінці себе вищий рівень задоволення собою в таких його складових, як моральна акцептація, узгодженість моральних поглядів з реальною поведінкою. Водночас жінки виявляють значно вищий рівень за шкалою «захисне зміцнення самооцінки», що свідчить, з одного боку, про певну міру прийняття власного Я, а з іншого – про страх перед можливим неприйняттям себе, відхиленням значущими іншими, прагнення показати себе в кращому світлі тощо.

Нами був зафіксований факт більш цілеспрямованого розвитку образу економічного Я у студентів чоловічої статі за рахунок вищої узгодженості афективного, когнітивного та поведінкового його компонентів із засвоєними поширеними статевими стереотипами про домінування матеріально-фінансового статусу осіб чоловічої статі та підпорядкування жіночої. Серед юнаків виявилось більше тих, хто мав високу оцінку збігу (когеренції) всіх трьох складових презентації економічного Я в різних сферах суспільного життя (68 % у порівнянні з 32 % дівчат) і значно менше тих, хто демонстрував високий рівень їх дезінтеграції (10 % у порівнянні з 24 % у дівчат). Результати опитування представлені в табл. 5 (див. табл. 5).

Як видно з таблиці, гендерні стереотипи, особливо більш сильного психологічного тиску – приписові та директивні, відіграють значну роль у формуванні образу ідеального Я як чоловіків, так і жінок.

**Ступінь інтеграції різновидів статевих стереотипів в образі
ідеального Я (у %)**

Різновиди гендерних стереотипів	Відсоток значущих властивостей в образі ідеального Я жінки	Відсоток значущих властивостей в образі ідеального Я чоловіка
Описові	10	13
Приписові	25	30
Директивно-заборонні	27	32

$\partial = \pm 2,7\%$;

Проте значно меншою мірою обидві статі сприймають гендерні стереотипи дороговказом у становленні концепції Я, оскільки до студентської лави набувають, на наш погляд, більшої впевненості в собі шляхом апробації неефективності дотримання норм традиційної статеворольової поведінки.

Висновки. Результати дослідження засвідчили більш високий рівень психологічної готовності чоловіків до індивідуальних форм економічної активності, ніж жінок, які більшою мірою орієнтовані на групові форми фахово-фінансової діяльності. У психологічних портретах юнаків та дівчат, які презентують свої професійно-фахові потенції, а значить й економічне майбутнє, спостерігається більше подібного, ніж відмінного. Молоді жінки демонструють більш високий рівень суб'єктивного загального та персонального локусу контролю в професійній діяльності, психологічних зусиль у відстоюванні своїх переконань.

Проведення гендерного аудиту як практичного інструменту у здійсненні якісного моніторингу гендерної чутливості-нечутливості суб'єктів економічної соціалізації дозволяє розробити та впровадити інноваційні, гендерночутливі технології у практику вищої школи.

Соціальні ролі жінок та чоловіків значною мірою опосередковані статевими стереотипами, які виступають дороговказом у диференціації сфер їхнього економічного самовиявлення, зумовлюючи декларовані студентською молоддю життєві сценарії та бачення зобов'язань матеріального характеру. Проте реалії економічного функціонування статей сформували більший особистісний потенціал жіноцтва в освоєнні традиційно чоловічого економічного простору, пусковим механізмом до якого будуть слугувати домінуючі над патріархальними егалітарні ідеї особистісної професійної самопрезентації.

Виявлена дихотомія статей в орієнтації на сфері економічної самопрезентації (жінки – сімейна сфера, чоловіки – суспільна). Економічна культура особистості не має статевого обличчя, а передовсім, пов'язується з професійною, фаховою компетентністю людини, які визначають її потенціальні можливості до суспільно

статусних посад і кар'єрного зросту. Культура економічного функціонування передбачає вміння орієнтуватися в економічних процесах, віднаходити своє місце в соціальній структурі економічного життя. Низку соціально-психологічних відмінностей статей як наслідок диференціації їх гендерної соціалізації слід брати до уваги в процесі виховання економічної культури та психокорекції фахових умінь, а саме: молоді жінки не поступаються чоловічій статі в соціальній і комунікативній компетенціях та асертивності в досягненні професійних цілей.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні психологічних механізмів інтеріоризації основоположних засад економічної культури студентської молоді через навчання, розвиток, залучення до позитивної психології задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації молодого покоління як ключових аспектів у визначенні ціннісних основ безпекової та соціальної стабільності українського суспільства.

Список використаної літератури

- Блинова О. Є. Соціальні стереотипи та ідентичність: особливості взаємозв'язку. *Проблеми політичної психології*. 2014. Вип. 1 (15). С. 238–246.
- Васютинський В. О. Інтеракційна психологія влади : монографія. Київ : КСУ, 2005. 492 с.
- Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
- Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2011. 378 с.
- Кікінежді О. М., Василькевич Я. З. Психологічна безпека особистості в контексті егалітарно-освітньої парадигми. *Психологічна безпека особистості у змінному світі* : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. І. В. Волженцевої. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2019. С. 287–304.
- Кисельова О. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні. 2018. URL : https://ua.boell.org/sites/default/files/lji_gender_analyse_ukr.pdf (дата звернення: 20.05.2020).
- Комаровська В. Л. Особливості економічної свідомості студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2006. 291 с.
- Кон И. С. Социологическая психология. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Изд-во НПВ «МОДЭК», 1999. 560 с.
- Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в зарубіжній школі та педагогіці: історія та сучасність : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 256 с.

- Марценюк Т. Кращі практики забезпечення ґендерної рівності на роботі: міжнародний досвід і Україна. *Я: ґендерний журнал*. 2014. № 36. С. 16–21.
- Психологія національної безпеки і благополуччя особистості: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 26–27 квітня 2018 р.) / упорядник М. Й. Варій; Національний університет «Львівська політехніка». Львів : «СПОЛОМ», 2018. 242 с.
- Результати ініціативи «Університет, дружній до сім'ї» та досвід реалізації ґендерної політики українських університетів: навчальний посібник / за заг. ред. Н. Д. Світайло. Суми : Видавництво РА «Хорошие люди», 2015. 129 с.
- Скорик М. Ґендерна дискримінація у доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних Директив Ради ЄС. Аналітичне дослідження. Київ : Бюро соціальних та політичних розробок, 2017. 78 с.
- Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія / за ред. Н. М. Дембицької. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 346 с.
- Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія / за заг. ред. В. В. Москаленко. Київ : Педагогічна думка, 2015. 405 с.
- Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 216 с.
- Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у ґендерному контексті. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2003. Т. V. Ч. 6. С. 276–281.
- Черба В., Ромашко І. Ґендерна нерівність на ринку праці України. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_40 (дата звернення: 20.05.2020).
- Berger R. Why Financial Literacy in Higher Education is a Top Future –Ready Skill. *Forbes*. 2019. July 24. URL : <https://www.forbes.com/sites/rodberger/2019/07/24/why-financial-literacy-in-higher-education-is-a-top-future-ready-skill/#7adbba761767> (date of access: 20.05.2020).
- Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023. Strasbourg: Council of Europe, 2018. URL : <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb> (date of access: 20.05.2020).
- Garg N. & Singh S. Financial Literacy among the Youth. *International Journal of Social Economics*. 2018. № 45 (1). P. 173–186.
- Hovorun, T., Kikinezhdhi, O., & Shulha, I. Gender in the Dimensions of Students' Youth Social and Economic Aspirations. *Sustainable development under the conditions of European integration* : collective monograph / D. Bele, L. Weis, N. Maher (Eds.). Ljubljana : VSPV,

- Visoka sola za poslovne vede = Ljubljana School of Business. 2019. P. 414–426.
- Hyde J.-Sh. Half the Human Experience: The Psychology of Women. Lexington–Massachusetts–Toronto : D. C. Heath and Company, 1991. 475 p.
- Kikinezhdі O. M., Vasylkevych Ya. Z. The problem of personal self-realization of Ukrainian youth in European integration: gender aspect. *Advanced trends of the modern development of psychology and pedagogy in European countries*: collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 184–201.
- Klamut R. Kwestionariusz Postaw Zyciowych KPZ. Warszawa : Pracownia testow psychologicznych Polskiego Towarystwa Psychologicznego, 2009. 103 s.
- Pandey A. & Gupta R. Entrepreneur's Performance and Financial Literacy – A Critical Review. *International Journal of Management Studies*. 2018. 5 (3). DOI: 10.18843/ijms/v5iS3/01.

Наукове зарубіжне видання

Загальний редактор: професор І.В. Волженцева

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

Міжнародна колективна монографія

Брест, Переяслав – 2020

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Международная коллективная монография

Брест, Переяслав – 2020

ПСИХАЛАГІЧНАЯ БЕЗПЕКА АСОБЫ

Міжнародная калектыўная манаграфія

Брэст, Пераяслаў – 2020

THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSONALITY

International collective monograph

Brest, Pereiaslav – 2020

Матеріали подано мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Формат 60X84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Lucida Sans Unicode, Arial.

Наклад 100. Зам. № 196. Ум. друк. арк. 35.

Виготівник: ФОП Домбровська Я. М.,

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 6366 від 22.08.2018 р.

08055, Київська обл., Макарівський р-он, с. Вільне, вул. Чапаєва, 16а,

e-mail: devis519@ukr.net

The International collective monograph of edition general the professor's I.V.Volzhenstseva

Ukraine-Belarus, 2020